

3. Bygninger og anlegg

3.5.4 Vedlikehold av skifertak

Informasjonsbladet er utgitt i samarbeid mellom Norsk Kulturarv og Riksantikvaren. Bladet inngår både i Norsk Kulturarv håndbok om vedlikehold av tre-hus og i Riksantikvarens informasjon om kulturminner. En betydelig økonomisk bidragsyter til arbeidet har vært American Express Filantropiske Fond.

*Utgitt: Mars 1996
Nytt opplag: 2004.
Nytt opplag 2008.*

Trykk: DMT kommunikasjon AS

Generelt

Skifertak finnes i mange varianter, fra tak tekket med store uregelmessige villheller til tynne tilklippede stein i firkantet eller buet form. Skifer er et vakkert og meget holdbart materiale. Er det god kvalitet på skiferen, kan den holde i flere hundre år. Store heller er opprinnelige og tildels idag festet med treplugg, mens mindre, tilhugne skifer som regel er spikret på lekter.

Skader og skadeårsaker

En vanlig skade er at skiferens feste ryker pga råte i treplugg, lekter og taktro eller rust i stift, spiker eller klammer. Det er altså ikke skiferen som er dårlig, men festet. Enkeltstein kan man sette tilbake igjen, men hvis det stadig vekk løsner stein, må taket omtekkes. Forvitring eller sprekking av enkeltstein forekommer også. Fukt- og råteskader i

undertaket; taktro eller sperrer, forekommer oftest ved kilrenner, piper og ved raften. Årsaken kan være isdannelse, dårlige beslagsøsninger, dårlig vedlikehold mm. Ved raften renner det mest vann, her driver det også mye slagregn inn.

Forebyggende tiltak

Det er viktig å se nøye over takene minst et par ganger i året; vår og høst. Stein som har løsnet settes på plass, sprukken stein skiftes ut. Vannmengdene er størst nederst på taket og her må skader umiddelbart repareres.

Mosegrodde skiferheller kan renses. Mose holder på fuktighet og kan antakelig redusere tekkingslevetid. Fjern mosen med en jernrive, stålborste e.l. Høytrykkspyler må ikke brukes fordi det så lett vil føre vann inn undertaket og lage stygge spor i skiferen. Det har liten hensikt å behandle steinen med kjemiske midler mot mose, lav eller algevekst. Virkningstiden av slik behandling er kort.

Lav og mose trives best på skygefulle deler av taket; på øst og nordsiden, eller under trær. For takets del kan trærne tynnes eller holdes nede, også for å unngå at for mye løv og greiner faller ned på taket. Ved beskjæring av trær må man selvfølgelig vurdere hvilke konsekvenser dette får for helheten mellom trær, hus og landskap.

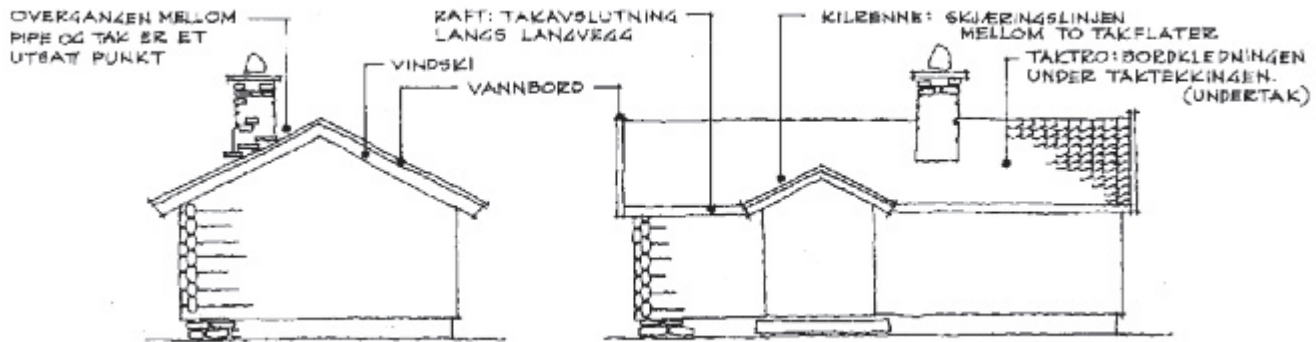
Utbedring

Supplering av stein. Skifer produseres fremdeles flere steder i landet. Produksjonen er ikke mer automatisert enn at man kan få laget suppleringsstein av de fleste formater på bestilling. Brukt stein er det også

Det er sjelden å se så store takflater som i sin helhet er tekket med skifer slik som på Uppigard Sulheim i Lom. Her kan vi forstå hvilken betydning taket har som husets «femte fasade». Foto Jiri Havran

De vanligste betegnelser på detaljer som angår taktekingen.

mulig å få tak i. Bruk fortrinnsvis den skiferen som er vanlig i distriktet. Det er viktig at det lokale preget videreføres, også når det gjelder hvordan skiferen er bearbeidet.

Innsetting av enkeltstein. Husk at skiferen ikke alltid tåler tråkk. Legg ut stige e.l. på taket for å fordele vekten.

Ny enkeltstein settes inn på følgende måte: Spikeren kan slås ut med et tynt flattjern på ca 60 cm som settes opp mot spikeren. Steinen dras ut. Det bores hull midt på den nye skifersteinen. Steinen settes så inn og man spikrer den fast, helst med samme type stift som opprinnelig (smidd, kaldklippet, e.l.) ned i bordtaket. Spikerhodet kittes eller tettes med en strimmel bly. Det er også mulig å spikre skiferen fast i lekten, slik at spikringen blir skjult, men dette er langt vanskeligere og krever gjerne en fagmann. Benytt om mulig lokale metoder for innfesting, som f.eks. stropping eller klammer.

Hvis skiferen er festet med plugg, må man fortsatt bruke dette. Undersøk hva som er tradisjon: eier, malmen furu eller annet råtebestandig virke.

Omtekking

Dersom taket skal tekkes om, må skifer beholdes som tekkingsstype. Omtekking med skifer er kostbart, men er god økonomi på lang sikt. Dårlig stein sorteres ut og suppleres med ny av samme format og farge-tone. Ved omtekking må man kontrollere undertaket og evt. reparere taktro og konstruktive deler. Behold undertaket, enten det er over- og underliggere, sutak eller av en annen type. Skifertak er så tett at det ikke er nødvendig å legge papp under. På enkelte bygninger kan det ligge eldre undertekking med never eller tekkning av spon, flis eller torv under skiferen. Dette må i så fall beholdes som et historie- og tradisjonsfortellende element ved bygningen.

Større tekkingsarbeider eller omtekking av fredete hus må være godkjent av Kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen før arbeidene starter.

Lekter bør være av uimpregnet virke. Dette har lang nok levetid, holdbarheten ser man jo selv ved omtekkingen. Trykkipregnerte materialer er giftige, og kan hverken

brennes eller komposteres, men må behandles som spesialavfall ved neste gangs omtekking.

Vindskiene er viktige for husets utseende. De må derfor beholdes i så stor grad som mulig. Deler som må skiftes, kopieres nøyaktig. Er utformingen spesiell, bør man merke og lagre noen eksempler som kan tjene både som dokumentasjon av tidligere utførelse og som mal for kopiering ved neste gangs utskifting. Eventuelle vannbord på vindskiene skal ikke beslås. Sørg heller for å få tak i så godt virke som mulig, både til vindskier og vannbord. Det vil si tettvokst, helst malment furuvirke. Trykkipregnerte materialer må ikke brukes uten særlige grunner.

Beslag må være lik de opprinnelige eller av «tradisjonelle» materialer som sink, bly, kobber eller galvanisert stål. Dette er blikkenslagerarbeid. Beslagene kan enten stå ubehandlet eller males. I kyststrøk må man male, da særlig sink tæres av salt. Både sink og galvanisert stål må avfettes og etsgrunnes, før man maler over med en dekkende oljemaling.

Ferdigbukkede og plastmalte beslag av stål skal ikke brukes. De er la-

Omtrekking av skifertak.

Foto: Håkon Wester/Øyvind Johansen.

get for standardhus og er vanskelig å tilpasse eldre bygninger som ikke er «standardisert» og som vi heller ikke ønsker å standardisere. Plastmalingens struktur avviker vesentlig fra vanlig tradisjonell maling. Den eldes også på en annen og mindre naturlig måte, og er kanskje ikke mulig å vedlikeholde.

Ved val av beslag må man være oppmerksom på risikoen for galvanisk korrosjon. Et «edelt» metall bør ikke være i kontakt med, eller ha avrenning mot et «uedelt». Kobber, bly, jern, sink og aluminium er rekkefølgen, med kobber som det edleste og aluminium som det mest uedle. Kombinasjonen kobber - aluminium er spesielt uheldig. Ha også metallet i evt. lynavleder i mente.

Litteratur

Drange T, H.O. Aanensen, J. Brønne:

Gamle trehus, Oslo 1993

Fortidsminneforeningen: *Gode råd om tak på eldre hus*, Oslo 1990

Thurell S.: «Vård av Tråhus», *Natur och kultur* 1993

Norges byggforskningsinstitutt:

Byggforskserien.

744.105 *Utbedring og overlappstekning*, 2003

Rådene som gis er basert på grunnprinsipper innen bygningsvernet.

De viktigste er:

- Mest mulig av alle deler av bygningen skal bevares. Inngrepene ved vedlikehold eller utbedring må være så små som mulig.
- Det er bedre å vedlikeholde framfor å reparere, og det er bedre å reparere framfor å skifte ut.
- Det må brukes tradisjonelle materialer både ved vedlikehold og evt. utskifting.
- Skjulte deler av bygningen (konstruksjon) er like viktig å ta vare på som synlige (overflate).
- Hvis man må endre, er det bedre å føye noe til enn å fjerne originale eller gamle deler. Det beste

bygningshistoriske «arkivet» er bygningen selv.

- Gamle ombygginger og endringer av en bygning er ofte viktige å bevare. De kan fortelle om bygningens livshistorie gjennom skiftende stilretninger og bruk.

I og med at alle gamle bygninger er forskjellige, kan noen av rådene som gis, ha generell karakter. Utførelsen i hvert enkelt tilfelle må tilpasses bygningen. Den viktigste informasjonen om vedlikeholdsmetode og materialbruk finner man ikke i dette bladet eller noen lærebok, men i bygningen selv og i den lokale tradisjonelle byggeskikken på stedet.